

Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışma Hayatında Karşılaştığı Sorunlar; Bursa/Mudanya Örneği

Simge ER¹

İsmail Bülent GÜRBÜZ²

Zir. Müh., Bursa Uludağ Üniversitesi / Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, esimger@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8011-2699

Doç. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi / Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, bulent@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5340-3725

Özet: Tarım sektörü için mevsimlik tarım işçileri son derece önemli bir gruptur. Bu işçiler, iş yoğunluğuna göre belirli aylarda farklı bölgelere göç etmekte ve tarımsal üretimin devamlılığına yardımcı olmaktadır. Yaşamlarını sürdürmek için göç eden bu grup, birçok sorun ile karşılaşmaktadır. Mevsimlik tarım işçisinin en önemli sorunu, düşük ücrettir. İşçiler hak ettiklerinden çok daha az ücret elde etmektedir. Yılın belirli zamanlarında çalışan işçiler başka vasıfları olmaması nedeniyle bu alanda çalışmaya devam etmektedirler. Bu işçilerin en zorlandıkları sorunlardan birisi de yaşam alanlarıdır. Bölgeye uygun olmayan çadır kurulumu, yetersiz alt yapı, hijyenik olmayan ortamlar ve güvensiz yerleşim bölgesi işçilerin hayatları için risk faktörleridir. Sağlığa elverişli olmayan bu ortamlarda işçiler yüksek bir oranda bulaşıcı hastalıklara yakalanmaktadır. Mevsimlik tarım işçisi olan kadınlar için ise bu sorunlardan daha fazla etkilenmektedir. Çalışmada mevsimlik tarım işçilerinin karşılaştıkları sorunlar incelenmiştir. Bu doğrultuda, mevsimlik tarım işçilerinin sorunlarına değinilmiş ve literatür araştırması yapılmıştır. Bursa'nın Mudanya ilçesine zeytin hasadı için gelen 115 mevsimlik tarım işçisi ile yüz yüze anket yapılmıştır. Veriler SPSS 28 ile analiz edilmiştir. Araştırma sorularına cevap bulmak amacıyla Frekans analizi ve Korelasyon analizi uygulanmıştır. Katılımcıların gelirleri arttıkça çalışma koşullarındaki zorluklardan daha az etkilendiği ortaya çıkmıştır. İşçilere verilen günlük ücretler artırılmalı ve yaşam standartlarının iyileştirilmesi için çalışmalar yapılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: İstihdam, Göç, Kadın, Mevsimlik İşçi, Tarım İşçisi

Problems of Seasonal Agricultural Workers in Bursa/Mudanya

Abstract: Seasonal agricultural workers are an extremely important group for the agricultural sector. These workers migrate to different regions in certain months according to the workload and help the continuity of agricultural production. Migrating to survive, this group faces many problems. The most important problem of seasonal agricultural workers is low wages. Workers are paid far less than they deserve. Workers working at certain times of the year continue to work in this field because they do not have any other qualifications. One of the most difficult problems for these workers is their living space. Inappropriate tent setup, inadequate infrastructure, unhygienic environments and unsafe residential areas are risk factors for workers' lives. In these unsanitary environments, workers suffer from communicable diseases at a high rate. Women who are seasonal agricultural workers are more affected by these problems. In the study, the problems faced by seasonal agricultural workers were examined. In this direction, the problems of seasonal agricultural workers were addressed, and a literature search was conducted. A face-to-face survey was conducted with 115 seasonal agricultural workers who came to the Mudanya district of Bursa for the olive harvest. Data were analyzed with SPSS 28. Frequency analysis and Correlation analysis were applied to find answers to the research questions. It has been revealed that as the income of the participant's increases, they are less affected by the difficulties in working conditions. The daily wages given to the workers should be increased and efforts should be made to improve their living standards.

Key Words: Employment, Migration, Women, Seasonal Worker, Agricultural Worker

1. GİRİŞ

Tarım, dünya üzerinde varlığını ve etkisini kaybetmeyecek olan en önemli sektörlerden bir tanesidir. Bitkisel üretim, hayvansal üretim ve ormancılık gibi birçok faaliyeti içerisinde bulundurmaktadır. Dünyanın her geçen gün artan nüfusu nedeniyle bu faaliyetlere olan talep de artmaktadır (Gönültaş vd., 2018; Gurbuz ve Ozkan, 2021). Artan talep daha fazla tarımsal üretim yapma ihtiyacını da ortaya çıkarmıştır. Tarımsal faaliyetler, sadece gıda talebini karşılamak için değil aynı zamanda ülkelerin ekonomilerine katkıda bulunma

ve insanlara istihdam sağlamak için de gereklidir (Velten vd., 2015).

Günümüzde birçok alanda olduğu gibi tarımda da teknoloji etkin bir şekilde kullanılmaktadır. Tarımsal teknolojilerin artması tarım işçilerine olan ihtiyacı azaltmaktadır. Ancak bu imkanlara sahip olmayan ülkeler de işgücüne olan talep devam etmektedir. İşgücü ihtiyacı sürekli ya da geçici tarım işçileri ile giderilmektedir (Nelson, 2011). Tarım işçisi; belirli bir ücret karşılığında tarla, bahçe, hayvan yetiştirme gibi faaliyetleri gerçekleştiren kişilerdir (Akalin, 2018; Bağış, 2020; Fidan, 2020; Kıran Çayır, 2020). Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'ne (FAO)

göre 2019 yılında dünyada toplam 883 265 559 tarım işçisi bulunmaktadır. Bu işçilerin %63'ü erkek ve %37'si kadındır. Tarım sektörü, toplam istihdam içerisinde %26'lık bir paya sahiptir. FAO 2020 yılı verilerine göre Türkiye'de 15 yaş ve üzeri 4 705 508 tarım işçisi olduğu kayıt altına alınmıştır.

Tarım işçileri kendi bölgelerinde üretim faaliyetlerine katılabildikleri gibi ekim, dikim ve hasat dönemlerinde farklı bölgelere de göç edebilmektedir. Tarım işçilerinin önemli bir kısmını oluşturan mevsimlik tarım işçileri ise bu dönemlerde yoğun olarak işverenler tarafından talep edilmektedir (Mitaritonna ve Ragot, 2020). Mevsimlik tarım işçisi, işverene ait alanda tarımsal faaliyetler (ekim, sulama, gübreleme, hasat vb.) gerçekleştiren, sözleşmeye tabi ya da sözleşmesiz, belirli bir ücret karşılığında sürekli ya da mevsimlik işlerde çalışan kişilerdir (Akbıyık, 2020; Bağış, 2020; Kıran Çayır, 2020;). Bu işçiler bölgelerinde yaşadıkları birtakım sorunlardan dolayı göç etmektedir. Bu sorunlardan bazıları tarım arazilerinin imara açılması ve miras yoluyla bölünerek küçülmesidir (Asfaw vd., 2010). Tarım arazilerinde yapılan bu değişiklikler üretimi azaltmakta kırsalda işsizliğin artmasına sebep olmaktadır (Akalin, 2018). Taşralarda yetersiz iş imkânı ve işçilerin kendi topraklarının olmaması da mevsimlik tarım işçiliğini yaygınlaştırmaktadır (Mertol vd., 2021).

Mevsimlik tarım işçileri yaşamlarını sürdürdükleri bölgelerde, ülkenin farklı coğrafyalarında veya ülke dışında çalışmaktadır. Bu işçiler yerel (bölge içi) ve gezici (bölge dışı) mevsimlik tarım işçileri olarak ayrılmaktadır (Bağış, 2020; Kıran Çayır, 2020). Yerel mevsimlik tarım işçileri yaşadıkları bölgede tarım işlerine giderken, gezici mevsimlik tarım işçileri ise yılın bazı dönemlerinde tek başına veya aileleri ile başka bir bölgeye göç etmektedir (Fidan, 2020). Türkiye'de mevsimlik tarım işçileri Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden tarımsal faaliyetlerin yoğun olarak yapıldığı bölgelerde görülmektedir. Bu göçler Akdeniz, Ege, Karadeniz ve Orta Anadolu Bölgesi'ne yapılmaktadır. Gittikleri bölgelerde pamuk, soğan, şeker pancarı, havuç, kayısı, çay ve fındık toplama, çapalama ve bakım işlerini içermektedir (Yılmaz, 2019).

Mevsimlik tarım işçileri göç sırasında ve iş için gidilen bölgede birçok sorun ile karşı karşıya kalmaktadır. Bölge sahipleri ile yaşanan kültür uyumsuzluğu, doğa olaylarının çalışma koşullarını etkilemesi ve beşerî nedenler bu sorunların içerisinde yer almaktadır (Yılmaz, 2019). Çalışma koşullarının zorluğu, tarım ilacı kullanımında bilgisizlik, yetersiz ekipman, çalışma saatlerindeki düzensizlik ve işyerinde yaşanan taciz olayları tarım işçilerinin

maruz kaldığı diğer problemlerdir (Caxaj ve Cohen, 2019). Bu problemlerden en çok etkilenenler ise kadın işçilerdir. Kadın işçilerin tarım faaliyetlerine ek olarak günlük ev işi sorumlulukları da mevcuttur. Tarla, bağ ve bahçelerde mesai biten kadın işçiler evlerine döndüklerinde bu sorumlulukları yerine getirerek günlük 12-18 saat aralığında çalışmaktadır (Fidan, 2020). Üstlendikleri ev işleri mecburi sorumlulukları olarak görülmekte ve kadınların emekleri yok sayılmaktadır (Bağış, 2020).

Bu araştırmanın temel amacı Bursa ili örneği ile Türkiye'deki mevsimlik tarım işçilerinin problemlerine değinmek ve çözüm önerileri sunmaktır. Aynı zamanda mevsimlik tarım işçisi kadınların çalışma ortamlarında yaşadıkları zorluklara da değinilmektedir.

2. MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLİĞİ

Mevsimlik tarım işçiliği çok eski zamanlara dayanmaktadır. 1600'lü yıllara kadar geçmiş olan mevsimlik tarım işçileri, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da tarım işgücü eksikliğinin başlaması ile önemli bir konuma gelmiştir (Fereli, 2016). 2011-2012 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan bir çalışmada, ülkede 2,2 milyon göçmen tarım işçisinin bulunduğu ifade edilmiştir. Avrupa'da ise birçok ülke yılın belirli zamanlarında mevsimlik tarım işçisi almaktadır. Avrupa Parlamentosu tarafından hazırlanan bir raporda, Avrupa Birliği'ne üye olan ülkelerden 2011-2017 yılları arasında 1,3 milyon kişinin tarım işini bıraktığını ve bu işçilerin yerini doldurmak için göçmen işçilerin kullanıldığı ifade edilmiştir (Kalkınma Atölyesi, 2020).

Uluslararası Çalışma Örgütü'ne (ILO) göre 2019 yılında dünyada 169 milyon göçmen işçi çalışmıştır. Aynı yıl göçmen işçilerin %7,1'i tarım sektöründe çalışmıştır. Kadın işçilerin %5,9'u ve erkek işçilerin %7,9'u tarım sektöründe faaliyet göstermiştir. Tarım haricinde bu işçiler hizmet ve sanayi sektöründe de çalışmışlardır.

Türkiye'de ise mevsimlik tarım işçilerinin sayıları ile ilgili birçok tahmin yapılmasına rağmen tam bir sayı verilememektedir. Bu işçilerin belirli bir yaşam alanlarının olmaması, düzensiz göçlerin yapılması, kayıtsız çalışması, işe giren ve çıkarların belirsiz olması tam sayılarını belirlemeyi engellemektedir (Kalkınma Atölyesi, 2020).

Ülkede 1950'li yıllar itibari ile tarımsal makineler hızla yaygınlaşmaya başlamıştır. Yaygınlaşan makineler sayesinde tırpan ve karasaban gibi tarım aletleri önemi kaybetmiştir. Tarımdaki bu modernizasyonun artması ile taşralardan şehirlere göç hızlı bir şekilde başlamıştır (Afşar ve Işık, 2018).

Bu göç kırsaldaki nüfusun azalmasına ve tarımsal faaliyetlerin durma noktasına gelmesine neden olmuştur. Tarımsal faaliyetlerin azalması sonucunda mevsimlik tarım işçileri başka bölgelere göç etmişlerdir. 1980'li yıllardan sonra hem şehir hem de kırsaldaki çalışma alanlarının azalması mevsimlik tarım işçiliğini devamlı yapılan bir işe dönüştürmüştür (Fereli, 2016). Kırsalda tarımsal işletmelerin çoğalması şehirlere olan göçü de azaltacaktır (Gurbuz ve Ozkan, 2020).

Türkiye'de mevsimlik tarım işçilerine yönelik ayrı bir yasa bulunmamaktadır. Mevsimlik tarım işçilerine 4857 sayılı İş Kanunu'nda bazı maddelerde atıflar yapılmıştır. Ancak İş Kanunu'nda yer alan "50'den az işçi çalıştırılan (50 dahil) tarım ve orman işlerinin yapıldığı işyerlerinde veya işletmelerinde" kanun uygulanmayacağına dair hükümden dolayı mevsimlik tarım işçileri kanun kapsamı dışında yer almaktadır. 2925 sayılı Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanunu'nda ise mevsimlik tarım işçilerinin sosyal güvenliği kendi inisiyatiflerine bırakılmakta ve ödenecek prim işçinin sorumluluğu altındadır (T. C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi, 1983; Bağış, 2020).

Mevsimlik tarım işçilerinin çalışma koşulları ve yaşam standartları incelendiğinde birçok sorun ile karşılaşmaktadır. Sorunlar çözülmediği durumlarda işçilerin çalışma verimleri ve sağlık durumlarını etkileyebilmektedir.

Çoğu bölgede mevsimlik tarım işçileri çadırlarda ve barınaklarda kalmaktadır. Çadır ve dayanıksız barınaklar kötü hava koşullarından olumsuz etkilenmektedir. Yaz aylarında sivrisinek ve böcek ısırması vakaları sıklıkla yaşanmaktadır (Gönültaş vd., 2018). Genellikle çadırlarda kalabalık kalınmakta ve yeterli hijyenik ortamlar bulunmamaktadır. Çadırları soğuk havalarda ısıtma ve yaz aylarında soğutmada zorluklar yaşanmaktadır. Bütün bu durumlar bulaşıcı hastalıkları çoğaltmaktadır. Yerleşim yerlerinde çoğunlukla duş ve tuvalet bulunmamaktadır. İşçiler, yerleşim yerine yakın konumlarda geçici tuvaletler inşa etmektedir. Bölgelerde kanalizasyon alt yapısı ve elektrik mevcut değildir. Elektrik kaçak olarak veya tarım araçlarından alınmaktadır. İçme suları ise su depolarından temin edilmektedir.

Mevsimlik tarım işçisi aileler çocukları ile göç etmektedir. Yerleşim alanların küçük olmasından dolayı ana yola veya suya yakın bölgelere yerleşim alanları kurulmaktadır. Dikkat edilmediği durumlarda trafik kazaları ve boğulma vakaları bu alanlarda sık yaşanmaktadır. Özellikle küçük çocuklar için bu bölgeler risk oluşturmaktadır (Kalkınma Atölyesi, 2020). Çoğu mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocukları tarımsal faaliyetlere

katılmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu'na (TÜİK) göre 2019 yılında çalışan çocukların %30,8'i tarımda çalışmıştır. İş takvimi okul dönemine denk geldiği için bu çocuklar örgün eğitimi tam olarak tamamlayamamaktadırlar.

Bilinçsiz pestisit kullanımı, iş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin alınmaması birçok risk faktörü oluşturmaktadır. İşçilerde kas zedelenmelerine, göz, cilt, solunum hastalıklarına ve cinsel sağlık sorunlarına neden olmaktadır (Caxaj ve Cohen, 2019; Yılmaz, 2019). Çalışma saatlerinin fazlalığı, ağır çalışma koşulları, yetersiz beslenme, hijyenik ortamlarda yaşanmaması işçileri hem fiziksel hem de zihinsel sağlık sorunlarıyla karşılaşmasına neden olmaktadır. Çalışma sürelerinin uzunluğuna rağmen dinlenme molaları azdır. Saatlerce güneşin altında çalışan işçilerde baygınlık gibi durumlar görülmektedir. Bazı bölgelerde çalışma alanları istenen büyüklükte değildir. İşçiler aynı alanda 2-5 gün arasında çalışmaktadır. Bu durumda işçiler sürekli yer değiştirmektedir. Çoğu işveren işçilere yemek vermemektedir. İşçiler kendi öğünlerini hazırlamak zorundadır. Fındık toplama alanlarında arazinin büyük bir kısmı ağaçlarla kaplı olduğundan yerleşim yeri bulmak oldukça zordur (Yılmaz, 2019). Mevsimlik tarım işçilerinin çoğunun sağlık sigortası bulunmamaktadır. Türkiye'de tarım işçilerinin sigortalı olabilmesi için 180 gün prim ödemeleri gerekmektedir. Ancak yılın belli dönemlerinde çalışan mevsimlik tarım işçilerinin bu primleri ödemesi oldukça güçtür (Kıran Çayır, 2020; Gökmen ve Egemen, 2021).

Mevsimlik tarım işçileri göç ettikleri bölgede yerel halk tarafından dışlanmaktadır. Göç ettikleri bölgedeki; dil, kültür ve yaşam farklılığından dolayı işçiler zorlanmaktadır. Kırsal kesimlerde yaşayan kadınlar, küçük yaşlardan itibaren tarım alanlarında çalışmaya başlamıştır. Mevsimlik tarım işi çok ağır iken kadınlar için bu süreç oldukça zor geçmektedir. Mevcut sorunlara ek olarak kadınların yaşadıkları başka sorunlarda bulunmaktadır. Yetersiz hijyenik ortamlar, ücretsiz aile işçisi olarak görülmeleri, küçük yaşta evlenme, doğum öncesi ve sonrasında yaşanan sorunlar kadınlar için büyük risk taşımaktadır (Kıran Çayır, 2020). Erken yaşta evlenmeden kaynaklanan kısırlık, düşük, erken doğum ve ölü doğumlar sık yaşanmaktadır (Fereli vd., 2016). Kadınlar ücretsiz tarım işçisi olarak görülmektedir. Kadınlara, direkt olarak ücretleri verilmekte veya aile büyükleri tarafından emeğinin karşılığında daha az ücret verilmektedir. Yük taşıma haricinde erkeklerle aynı işleri yapmalarına rağmen onlardan daha az ücret almaktadırlar (Fidan, 2020). TÜİK verilerine göre 2021 yılında mevsimlik tarım işçisi erkekler 138 Türk lirası

kazanırken kadın işçiler ise günlük 117 Türk lirası almışlardır (Tablo 1).

Tablo 1: 2021 yılının tarım işçilerinin ortalama günlük ve aylık ücretleri

	Ortalama	Erkek	Kadın
Mevsimlik işçilerin ücretleri (Günlük)	127	138	117
Sürekli işçilerin ücretleri (Aylık)	3 457	3 563	2 863

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2022

Kadın işçiler tarımsal faaliyetlerin yanında tarım dışı faaliyetleri de gerçekleştirmektedir. Bu faaliyetler sadece kadınların görevleri olarak görülmekte ve var olan işlerinin arasına bu sorumluluklarda eklenmektedir. Yemek yapma, çocuk bakma, temizlik, çamaşır ve bulaşık yıkama gibi faaliyetler kadınların sorumluluğundadır.

3. MATERYAL ve YÖNTEM

3.1. Çalışma Alanı ve Örneklem

Bursa ili Marmara Denizi'nin güneydoğusunda yer almakta ve doğusunda Bilecik, Adapazarı, kuzeyinde İzmit, Yalova, İstanbul, güneyinde Eskişehir, batısında ise Balıkesir illeri bulunmaktadır (T.C. Bursa Valiliği, 2022). İl 10 886 kilometrekarelik yüz ölçümüne sahiptir ve toplam 17 ilçesi bulunmaktadır (Kırkçorun, 2019). Bunlara ek olarak Bursa nüfus bakımından Marmara bölgesinin ikinci büyük ili konumundadır (TÜİK, 2022b). TÜİK adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçlarına göre 2021 yılına göre Bursa ilinin nüfusu 3 147 818'dir. Tarımsal faaliyetleri ile ön planda olan ilde şeftali, kestane ve zeytin en çok öne çıkan ürünlerdir. Doğal olarak ortaya çıkan yabani ve çelebi olarak isimlendirilen zeytin ağaçları en çok Mudanya, Gemlik, İznik, Orhangazi ve Karacabey ilçelerinde yetişmektedir.

Araştırma evreni ve örnekleminin belirlenebilmesi amacıyla resmî kurumlarla görüşülmüş ancak Bursa iline gelen işçilerin kayıtları tutulmaması nedeniyle net sayılara ulaşılmamıştır. Mevsimlik tarım işçileri ile yapılacak anket çalışması için saha tespiti yapıldıktan sonra ilk görüşmeler 2022 Eylül ayının sonunda yapılmıştır. Mudanya ilçesine zeytin hasadında çalışmak üzere gelen 115 mevsimlik tarım işçisi ile anket yapılabilmektedir.

3.2. Anket Bilgileri

Anket soruları hazırlanırken mevsimlik tarım işçilerinin çalışma alanında yaşadıkları sorunlar ve yaşam alanlarındaki eksiklikler ile ilgili geniş bir

literatür araştırması yapılmıştır (Özbekmezci ve Sahil, 2004; Benek ve Ökten, 2011; Yiğit vd., 2017; Afşar ve Işık, 2018). Anket soruları alanında uzman bir akademisyene gösterilerek anket üzerinde düzenlemeler yapılmıştır. Anket çalışması için sahaya çıkılmadan önce Bursa Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi bölümünden 5 lisansüstü öğrencisi ile pilot çalışma yapılmıştır. Pilot çalışmadan elde edilen bulgular ana örneklem içerisine alınmamıştır.

Bu çalışma 2022 yılı Eylül-Kasım ayları içerisinde gerçekleştirilmiştir. Çalışma sorularında yapılandırılmış anket yöntemi kullanılmıştır. Mevsimlik tarım işçileri ile yüz yüze görüşülmüştür. Anket soruları sorulmadan önce katılımcıların izni alınmıştır. İşçilere verdikleri yanıtların, kişisel bilgilerinin gizli tutulacağına ve sadece akademik amaçlı kullanılacağına dair bilgi verilmiştir.

Mevsimlik tarım işçilerinin mevcut sorunları anketi 20 adet sorudan oluşmaktadır. İlk 10 soru katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yöneliktir. 8 soru mevcut sorunları belirlemeye yöneliktir. Kalan 2 soru ise 4'lü Likert Ölçeği şeklinde hazırlanmıştır (1=Kesinlikle katılmıyorum, 2=Katılmıyorum, 3=Katılıyorum, 4=Kesinlikle katılıyorum).

3.3. Veri Analizi

İstatistiksel analiz, SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) 28 kullanılarak yapılmıştır. Değişkenlerin arasındaki ilişkilerin belirlenebilmesi amacıyla Frekans analizi ve korelasyon analizi uygulanmıştır. Araştırmada analizler yapılmadan önce verilerin dağılımı kontrol edilmiştir. Verilerin normallik düzeylerinin belirlenebilmesi amacıyla Kolmogorov-Smirnov testi yapılmıştır. Analiz sonucunda $p=0,918>0,05$ olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma verileri normal dağılım göstermektedir. Verilerin güvenilirliğini test etmek amacıyla Cronbach's Alpha analizi uygulanmıştır. Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayısı $\alpha=0,870$ olarak bulunmuştur. Araştırma verilerinin $0,81<\alpha<1,00$ arasında çıkması ölçeğin yüksek güvenilirlikte olduğunu ifade etmektedir (Heddy ve Sinatra, 2013).

4. BULGULAR ve TARTIŞMA

4.1. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Demografik Özellikleri

Bu araştırma kapsamında cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, aylık gelir, yaş, geçici yaşam alanı, çalışma süresi ve ailedeki toplam birey sayısı ile ilgili

bilgiler Tablo 2’de verilmiştir. Katılımcıların yarısından fazlası (%57,4) kadındır ve %42,6’sı erkektir. İşçilerin %65,2’si evlidir. Çalışanların yaşları 18-25 (%21,7) ve 26-35 (%27) arasında yoğunluktadır. 36-45 yaş arasında çalışan 40 işçi bulunmaktadır. Eğitim durumları incelendiğinde 47 kişi (%40,9) ortaokul ve 37 kişinin (%29,6) ilkököl

mezunu olduğu görülmektedir. Katılımcıların %35,7’si geniş ailede yaşamaktadır (6-9 kişi). Katılımcıların %34,8’inin hane aylık gelirinin 4 001 TL ve üzeri olduğu ortaya çıkmıştır. Bu katılımcıların gelirlerinin yüksek olması ailede çalışan kişi sayısının fazla olmasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 2: Katılımcıların demografik özellikleri

		N	%			N	%
Cinsiyet	Kadın	66	57,4	Medeni durum	Evli	75	65,2
	Erkek	49	42,6		Bekar	40	34,8
Eğitim durumu	Okur yazar değil	2	1,7	Hane halkı aylık geliri-TL	<1 000	2	1,7
	Okur yazar	15	13,0		1 001-2 000	27	23,5
	İlkokul	34	29,6		2 001-3 000	20	17,4
	Ortaokul	47	40,9		3 001-4 000	26	22,6
	Lise	17	14,8		4 001<	40	34,8
Yaş	18-25	25	21,7	Geçici yaşam alanı	Çadır	76	66,06
	26-35	31	27,0		Prefabrik ev	21	18,3
	36-45	40	34,8		Konteyner	11	9,6
	46-55	17	14,8		Baraka	5	4,34
	56 ve üzeri	2	1,7		Apartman	2	1,7
Mevsimlik tarım işçisi çalışma süresi (Yıl)	1-5	21	18,3	Ailenizdeki toplam birey sayısı	2-5	42	36,5
	6-10	48	41,7		6-9	41	35,7
	11 ve üzeri	46	40,0		10 ve üzeri	32	27,8

Ankete katılan işçilerin çoğunluğu uzun süredir mevsimlik tarım işçiliği yapmaktadır. %41,7’si 6-10 yıl ve %40’ı 11 yıl ve üzerinde mevsimlik tarım işçiliği yapmıştır. Mevsimlik tarım işçilerinin %66,06’sı çadırda kalmaktadır. Katılımcıların %18,3’ü prefabrik evde ve %9,6’sı konteynerde kalmaktadır. İpekçioğlu vd., (2012) tarafından Şanlıurfa’da yapılan araştırmada mevsimlik tarım işçilerinin %67,50’si çadırda kalmaktadır. Her iki çalışmada da çadır işçiler ve işverenler tarafından ucuz, basit kurulumu, her alana sığması nedeniyle çok fazla tercih edilmektedir.

Mevsimlik tarım işçilerinin %49,6’sı yeşil karta sahiptir. %29,6’sının ise sosyal güvencesi olmadığı ortaya çıkmıştır (Tablo 3). Akalın (2018) tarafından Mersin’in ilçelerinde yapılan araştırmada işçilerin %39,16’sının yeşil karta sahip olduğu

belirtilmiştir. Aynı çalışmada katılımcıların %35’inin sosyal güvencesi bulunmamaktadır. Şanlıurfa’da mevsimlik tarım işçilerinin sorunlarının ve çözüm önerilerinin incelendiği araştırmada işçilerin %43’ünün yeşil kartı olduğunu ve %42’sinin sosyal güvencesi olmadığı ifade edilmiştir (Mertol vd., 2021). Mevcut çalışma ile yukarıdaki çalışmalar arasında benzerlikler olduğu ortaya çıkmıştır. Mevsimlik tarım işçilerinin büyük bir kısmının kayıtsız olması, ücretlerin düşük olması ve sosyal güvence ile ilgili bilgilerin yetersiz olması işçilerin sosyal güvencelerinin neden olmadığını açıklamaktadır. Buna ek olarak aldıkları düşük ücretler nedeniyle sigorta yaptıramayan bu işçiler devlet tarafından verilen, ücretsiz sağlık hizmetlerinden yararlanmalarını sağlayan genel sağlık sigortası kapsamına girmektedir.

Tablo 3: Katılımcıların çalışma ve temel ihtiyaç durumları

		N	%			N	%
Sosyal güvence	Yeşil kart	57	49,6	Gıda ve su ihtiyacı	Kendi imkanları ile	60	52,2
	Sosyal güvencem yok	34	29,6		İşveren tarafından	55	47,8
	SSK	14	12,2	Sağlık ihtiyaçları	Kendi imkanları ile	57	49,6
	BAĞ-KUR	10	8,7		İşveren tarafından	58	50,4
Yeterli iş güvenliği sağlanıyor mu?	Evet	16	13,9	Ücretlerinizi zamanında alabiliyor musunuz?	Evet	44	38,3
	Hayır	99	86,1		Hayır	71	61,7

Katılımcıların temel ihtiyaçları ile ilgi görüşleri incelendiğinde %52,2'si gıda ve su ihtiyaçlarını kendi imkanları ile karşıladıklarını ifade etmişlerdir. %47,8'i bu görüşe katılmayarak işveren tarafından ihtiyaçlarının giderildiğini belirtmiştir. Çoğu bölgede mevsimlik tarım işçileri gıda, su ve sağlık ihtiyaçlarını kendileri karşılamaktadır. Katılımcıların %61,7'si ücretlerini zamanında alamadıklarını ifade etmişlerdir.

Sağlık ihtiyaçlarının nasıl karşılandığı sorulduğunda katılımcıların cevaplarının birbirine yakın oranlarda olduğu belirlenmiştir. Hastalanan ve kaza geçiren işçiler işveren tarafından veya kendi imkanları ile en yakın sağlık ocağına gittiklerini ifade etmişlerdir. Benek ve Ökten (2011) tarafında Şanlıurfa'da yapılan araştırmada çalışanların %91,2'sinin ilk olarak sağlık ocağına başvurduğu ifade edilmiştir. Mevsimlik tarım işçileri büyük oranda (%86,1) çalışma alanında yeterli iş güvenliği olmadığını ifade etmiştir. İşçilerin tamamının iş sağlığı ve güvenliği eğitimi almadıkları ifade edilmiştir. Mevsimlik genç tarım çalışanlarıyla gerçekleştirilen araştırmada katılımcıların iş sağlığı ve güvenliği eğitimi almadıklarını ve diğer çalışanların önerilerini uyguladıklarını ifade etmişlerdir (Şimşek ve Eşiğül Yaghmaei, 2019).

4.2. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Karşılaştıkları Sorunlar

Tarımın önemli bir kolu olan mevsimlik tarım işçileri zor şartlar altında çalışmaktadır. Günde 10-12 saat çalışan bu işçiler çalışma alanlarında ve yaşam bölgelerinde belli başlı sorunlarla mücadele etmektedir. Düşük ücretler, yetersiz iş güvenliği, sosyal güvencelerinin olmaması sağlık, barınma ve gıda ihtiyaçlarının karşılanmaması karşılaşılan sorunlardandır.

Mevcut çalışmadaki analiz sonuçları incelendiğinde toplam hane halkı aylık geliri ve çalışma koşullarındaki sorunlar arasında negatif yönlü ($r=-0,217$) ve anlamlı bir ilişki ($p=0,020$) olduğu görülmektedir (Tablo 4). Katılımcıların sosyal güvenceleri ve sağlık ihtiyaçlarının karşılanması arasında anlamlı ($p=0,019$) ve negatif yönlü ($r=-$

$0,218$) bir ilişki bulunmaktadır. Çalışma koşullarındaki sorunlar ile gıda ve su ihtiyacının karşılanması arasında pozitif yönlü ($r=0,194$) anlamlı bir ilişki ($p=0,037$) olduğu ortaya konmuştur.

Manisa'da mevsimlik tarım işçilerinin karşılaştıkları sorunların incelendiği araştırmada sosyal güvence, sağlık, barınma, gıda ihtiyacı ile gelir arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki mevcuttur (Afşar ve Işık, 2018). İşverenler tarafından bu ihtiyaçların karşılanması durumunda işçilerin gelir memnuniyetlerinin artacağı ifade edilmektedir. Mevcut araştırmada ise işçilerin aylık gelirleri arttıkça çalışma koşullarındaki zorlukların azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Gelirleri artan işçilerin sağlık sigortası yapacağı, barınma ve gıda ihtiyaçlarını rahat bir şekilde karşılayacakları öngörülmektedir. İki çalışmada da gelir mevsimlik tarım işçileri için yaşam memnuniyetlerindeki temel ölçüttür.

Sosyal güvencesi olan işçilerin sayısı arttıkça sağlık ihtiyaçlarının karşılanmasındaki zorlukların azalacağı ortaya çıkmıştır. Mevsimlik tarım işçilerinin sağlık sigortalarının olabilmesi için prim ödemeleri gerekmektedir. Yiğit vd., (2017) tarafından Isparta'da yapılan çalışmada işçilerin aldıkları düşük ücretler nedeniyle primlerini ödeyemedikleri sonucuna ulaşılmıştır. İşçilerin sosyal güvencelerinin olmaması sağlık hizmetlerinde karşılaştıkları sorunları arttırmaktadır. Sosyal güvencesi olan işçilerin olmayanlara oranla hastalık ve kaza durumlarında hastaneye gitmelerinin daha yüksek olacağı öngörülmektedir.

Çalışma koşullarındaki zorlukların artması gıda ve su ihtiyacının karşılanmasındaki sorunlarını da arttıracak başka bir sonuçtur. Çalışma bölgesinin eğimli olması ve yaz aylarında yapılan hasatlar çalışma koşullarını zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte bu işçiler gıdalarını saklayacak ve tüketecek alanlar bulmakta zorlandıkları tahmin edilmektedir. Barınma ve çalışma alanlarında gıdalarını saklayacakları soğutucuların olmaması sıcak havalarda yiyeceklerin hemen bozulmasına sebebiyet vermektedir.

Tablo 4: Katılımcıların demografik özellikleri ile mevcut sorunları arasındaki ilişki

		Hane halkı aylık geliri	Sosyal güvenceniz	Çalışma koşullarındaki zorluklar	Gıda ve su ihtiyaçlarının karşılanması	Sağlık ihtiyaçlarının karşılanması
Hane halkı aylık geliri	r	1	-,004	-,217*	-,084	-,073
	p		,968	,020	,375	,437
	n	115	115	115	115	115
Sosyal güvenceniz	r	-,004	1	,112	-,079	-,218*
	p	,968		,234	,399	,019

	n	115	115	115	115	115
Çalışma koşullarındaki zorluklar	r	-,217*	,112	1	,194*	-,110
	p	,020	,234		,037	,243
	n	115	115	115	115	115
Gıda ve su ihtiyaçlarının karşılanması	r	-,084	-,079	,194*	1	,083
	p	,375	,399	,037		,377
	n	115	115	115	115	115
Sağlık ihtiyaçlarının karşılanması	r	-,073	-,218*	-,110	,083	1
	p	,437	,019	,243	,377	
	n	115	115	115	115	115

*Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

4.3. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Karşılaştıkları Sorunlara Karşı Bakış Açıları

Günümüzde tarımsal faaliyetler insanlar için önemli bir iş kapısıdır. Tarım işçileri geçimlerini sağladığı, borç ödemediği ve ek gelir sağladığı için mevsimlik tarım işi yapmaktadır (Yiğit vd., 2017). Mevsimlik tarım işinde de diğer iş kollarında olduğu gibi birtakım sorunlar mevcuttur. Özellikle tarımsal faaliyetler için buldukları bölgeden farklı bölgelere göç eden işçiler için bu sorunlar daha fazladır. Göç ettikleri bölgede barınma, temel ihtiyaçlar ve dışlanma gibi problemlerle karşılaşmaktadırlar. Buna ek olarak uzun çalışma saatleri, erken uyanma, güneş çarpması ve zehirlenme gibi sorunlarda işçilerin karşı karşıya kaldığı diğer sağlık problemlerdir.

Mevsimlik tarım işçilerinin barınma ve çalışma koşullarında karşılaştıkları sorunlar Tablo 5'de incelenmiştir. Mevcut çalışmada işçilerin yarısından fazlası alt yapının yeterli olmadığını belirtmektedir. Yiğit vd., (2017) tarafından Isparta'da yapılan çalışmada katılımcıların %75'i alt yapının yeterli olmadığını ifade etmektedir. İki çalışma arasında benzerlik bulunmaktadır. Alt yapının kötü olmasından dolayı prefabrik evler kurulamamakta ve bunun yerine daha kolay kurulabilen çadır tercih edilmektedir. Buna ek olarak elektrik ve su gibi birçok temel ihtiyaç karşılanmamaktadır. Bu gibi sorunlar işçilerin bir dahaki iş döneminde o bölgeye tekrar gitmesini engellemektedir. Her iki çalışmada da işçiler alt yapının düzeltilmesinin birçok sorunu da düzelteceğini ifade etmektedir.

45 katılımcı temiz içme suyuna erişimin kolay olduğunu düşünürken 70 katılımcı bu düşünceye katılmadığını belirtmektedir. Isparta'da gezici mevsimlik tarım işçileri ve yerel mevsimlik tarım işçilerinin durumlarının karşılaştırıldığı çalışmada işçilerin temiz içme suyu bulmakta zorluk yaşadığı belirlenmiştir (Yiğit, 2017). Mevsimlik tarım işçilerinin yaşadıkları bölgelere su şebekesinin olmasına rağmen çeşmelerin uzak olması erişimi zorlaştırmaktadır. Bazı çalışma alanlarında ise çeşme bulunmamakta ve işçiler günde birkaç defadan fazla bu bölgelere su taşımaktadır.

Mevsimlik tarım işçilerinin %57,4'ü ev işlerinin dinlenme zamanını kısalttığını ifade etmektedir. Özellikle ankete katılan kadın işçilerin çoğu bu işleri tek başına yaptıkları için dinlenme zamanlarının olmadığını ifade etmiştir. Günde 10 saatten fazla çalışan bu işçiler çocuk bakma, su taşıma, yemek hazırlama, temizlik, çamaşır ve bulaşık yıkama işlerini de yapmaktadır (Kantar Davran vd., 2018). Fidan (2020) Sakarya'da mevsimlik tarım işçisi kadınlarla gerçekleştirdiği çalışmada kadınların bu işleri gerçekleştirmek için erken kalktığı ve geç saatlere kadar çalıştığı ifade edilmiştir.

Aynı çalışmada tarım dışı bu faaliyetleri zamanında yetiştirebilmek için kahvaltı yapmadıklarını ve aç olarak çalıştıkları belirtilmiştir. Toplumda var olan ataerkil yapı nedeniyle çocuk bakımı ve ev işleri kadının görevi olarak görülmektedir. Her iki çalışmada da kadınlar tarla işine ek olarak ev işi sorumluluklarından dolayı dinlenmek için zaman bulamamaktadır.

Tablo 5: Mevsimlik tarım işçilerinin karşılaştıkları sorunların önem derecesi

	1		2		3		4	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Yerleşim bölgelerindeki alt yapı yeterlidir	43	37,4	51	44,3	21	18,3	0	0
Temiz içme suyuna erişim kolaydır	30	26,1	40	34,8	25	21,7	20	17,4
İş sağlığı ve güvenliği önlemleri yeterlidir	37	32,2	62	53,9	16	13,9	0	0
Günlük verilen ücretler yetersizdir	0	0	0	0	60	52,2	55	47,8

Çadırlar sıcak ve soğuk havaya dayanıklıdır	40	34,8	75	65,2	0	0	0	0
Banyo ve tuvalet ihtiyaçlarının karşılandığı alanlar yeterlidir	54	47	51	44,3	10	8,7	0	0
Zehirli hayvan sokma riski büyüktür	20	17,4	25	21,7	40	34,8	30	26,1
Çalışma saatleri çok uzundur	0	0	0	0	73	63,5	42	36,5
Aşırı sıcak ve yağışlı havalarda çalışılması sağlığı kötü yönde etkilemektedir	0	0	0	0	62	53,9	53	46,1
Erken uyanma ve tarladan geç dönme aşırı yorgunluğa neden olmaktadır	0	0	0	0	48	41,7	67	58,3
Tarım dışı işler dinlenme zamanını azaltmaktadır	20	17,4	17	14,7	12	10,5	66	57,4

1: Kesinlikle katılmıyorum 2: Katılmıyorum 3:Katılıyorum 4: Kesinlikle katılıyorum

Tarım işçilerinin %47'si banyo ve tuvalet alanlarının sayısını kesinlikle yetersiz bulmaktadır. Şanlıurfa'da mevsimlik tarım işçilerinin ekonomik ve sosyal sorunlarının incelendiği araştırmada işçilerin çalışma alanında banyo ve tuvaletin bulunmadığı belirtilmektedir (İpekçioğlu vd., 2012). Her iki çalışmada da tarım işçileri kendi imkanları ile tahta gibi malzemelerden çadırların yanına geçici tuvaletler inşa etmektedir. Hijyenik olmayan banyo ve tuvaletlerde işçiler ciddi sağlık sorunlarına yakalanmaktadır.

Bütün katılımcılar verilen ücretleri yetersiz ve çadırları iklim olaylarına karşı dayanıksız bulmaktadır. Benek ve Ökten (2011) tarafından Şanlıurfa'da yapılan araştırmada katılımcıların yaşadıkları sorunların başında beslenme, sağlıksız koşullar ve düşük ücret gelmektedir. Temel ihtiyaçlarını işverenler karşılama bile verilen düşük ücretler işçilerin emekleri karşılama ve işçiler hakkettikleri ücretleri alamamaktadır.

Ankete katılan 115 kişiden 62'si iş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin yeterli olmadığını ifade etmektedir. Çadır gibi yaşam alanlarına girebilen zehirli böcekler işçilerinin sağlıklarını tehdit etmekte ve katılımcıların %34,8'i bu görüşe katılmaktadır.

Çalışanların %63,5'i çalışma saatlerini çok uzun bulmaktadır. Çalışma saatlerinden dolayı işçiler erken uyanmakta ve işin durumuna bağlı olarak tarladan geç dönmemektedir. İşçilerin %58,3'ü erken uyanmanın ve tarladan geç dönmenin aşırı yorgunluğa neden olacağını ifade etmektedir.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Kırsal bölgelerde iş imkanının sınırlı olmasından dolayı tarım işçileri başka bölgelere göç etmektedir. Düşük ücretlerle ve kötü çalışma koşulları ile karşılaşılacak bu işçiler hayatlarını devam ettirebilmek için çalışmak zorundadır.

Mevsimlik tarım işçileri tarladan geldikten sonra zamanının çoğunu çadırdaki dinlenerek geçirmektedir. Bu çadırlar sağlığa elverişsiz ve yeterince büyük değildir. Barınma sorunları işçiler, işverenler ve bölgedeki yetkili kurumlar ile çözümlenmelidir. Bölgelere çadırlar yerine konteynerler kurulmalıdır. Bu konteynerler tarım işçilerinin ihtiyaçları doğrultusunda düzenlenmelidir. Mutfak, tuvalet ve duş alanları dayanıklı malzemelerden yapılmalıdır. Yerleşim bölgelerinde elektrik, su ve kanalizasyon alt yapıları devlet kurumlarınca getirilmelidir. İçme suları kontrol edilmeli ve arıtma sular kullanılmalıdır.

Mevsimlik tarım işçileri için güvenli yerleşim bölgeleri hazırlanmalıdır. Ana yol ve su kenarlarına yerleşim kurulması önlenmelidir. Sulama kanallarından çocukların uzak tutulması için bölgelere park ve oyun alanları kurulmalıdır. Okul döneminde çocukların ulaşımını sağlamak için ücretsiz servisler getirilmelidir. Küçük yaşta kız çocuklarının evlenmelerinin önüne geçebilmek için caydırıcı cezalar uygulanmalıdır.

Türkiye'de mevsimlik tarım işçilerine yönelik kanunlarda eksikler görülmektedir. Ağır çalışma koşullarında çalışan tarım işçileri kanunların yetersizliğinden dolayı daha da zorluk çekmektedir. Günlük ücretleri az olan bu işçilerin prim ödeme güçleri yoktur. Çoğu tarım işçisi sağlık sigortası yaptıramamaktadır. Politika yapıcılar tarım işçileri için yeni kanunlar düzenlemeli ve bu işçilerin hakları korunmalıdır. Dil, din, ırk ve cinsiyet ayrımı olmadan bütün işçilere eşit ücret verilmesi sağlanmalıdır.

Dinlenme süreleri artırılmalı ve işverenler tarafından yemek ihtiyaçları karşılanmalıdır. İşçilerin çalışma saatlerine düzenleme getirilmelidir. Uzun çalışma saatlerine karşın alınan düşük ücretler de iyileştirilmeye gidilmelidir. Devlet, ziraat odaları ve sendikaların ortaklığı ile yeni ücretler belirlenmelidir. Mevsimlik tarım işçilerinin sorunlarının çözülmesi için örgütler kurulmalıdır.

Mevsimlik tarım işçileri yeteri kadar iş sağlığı ve güvenliği önlemi almamaktadır. Bu da onları direkt hayati risklerle karşı karşıya getirmektedir. İşverenler tarafından bu riskler önlenmediği takdirde ölümlerle sonuçlanabilmektedir. Riskleri en aza indirmek için bölgedeki işverenler iş sağlığı ve güvenliği uzmanları tarafından sık sık denetlenmelidir. Tarım işçilerine ekipman kullanımı ile ilgili seminerler düzenlenmelidir. İşçilerin yoğun olarak bulunduğu bölgelere sağlık ocakları kurulmalıdır. Kadın tarım işçilerinin düzenli sağlık kontrolleri için gerekli önlemler alınmalıdır. Özellikle hamile kadınlar için ücretsiz sağlık hizmeti sunulmalıdır.

Diğer araştırmalar da olduğu gibi, bu araştırmada da çeşitli sınırlılıklar mevcuttur. Araştırma alanı sadece Bursa'nın Mudanya ilçesine zeytin hasadı için gelen mevsimlik tarım işçilerini kapsamaktadır. Araştırma Marmara bölgesindeki diğer illeri de içerecek şekilde büyütülmesi sonuçların doğrulanması açısından faydalı olacaktır. Daha sonraki araştırmalarda araştırmacıların kısıtları değerlendirerek, bu konular hakkında çalışmalar yapmaları tavsiye edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Afşar, S., Işık, M. (2018). Türkiye'de mevsimsel işgücü hareketliliği ve mevsimlik tarım işçilerinin çalışma hayatında karşılaştıkları sorunlar: Manisa/Alaşehir örneğinin incelenmesi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6(14): 176-192.
- Akalın, M. (2018). Mevsimlik tarım işçilerinin barınma koşullarının değerlendirilmesi: Yenice, Tarsus, Silifke örnekleri. *Sosyal Güvence*, (13): 1-30.
- Akbıyık, T. (2020). Tarım veya orman işlerinde hizmet akdiyle süresiz olarak çalışanların sigortalılığı. *Çalışma ve Toplum*, 3(66): 1483-1500.
- Asfaw, W., Tolossa, D., Zeleke, G. (2010). Causes and impacts of seasonal migration on rural livelihoods: Case studies from Amhara Region in Ethiopia. *Norsk Geografisk Tidsskrift-Norwegian Journal of Geography*, 64(1): 58-70.
- Bağış, R. C. (2020). Her mevsimin işçileri: Denizli'de mahalli mevsimlik tarım işinde çalışan kadınlar. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29(4): 138-150.
- Benek, S., Ökten, Ş. (2011). Mevsimlik tarım işçilerinin yaşam koşullarına ilişkin bir araştırma: Hilvan ilçesi (Şanlıurfa) Örneği. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2): 653-676.
- Caxaj, C. S., Cohen, A. (2019). "I will not leave my body here": Migrant farmworkers' health and safety amidst a climate of coercion. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(15): 2643.
- Fereli, S., Aktaç, Ş., Güneş, F. E. (2016). Mevsimlik tarım işçilerinin çalışma koşulları, beslenme durumları ve görülen sorunlar. *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(3): 36-47.
- Fidan, F. (2020). Mevsimlik tarım işçisi kadınların sorunları. In 5th International Conference on Humanities and Social Sciences, 156-163.
- FAO. (2022). Food and Agriculture Organization, Employment indicators: Agriculture. <https://www.fao.org/faostat/en/#data/OEA> (Erişim tarihi: 27.11.2022)
- Gökmen, G. P., Egemen, A. (2021). Mekân ve karışıklıklar: Türkiye'de gezici mevsimlik tarım işçilerinin geçici barınma sorunları. *İTÜ Vakfı Yayınları*, 225-249.
- Gönültaş, T., Aytaç, N., Akbaba, M. (2018). Mevsimlik tarım işçilerinin iş kazası ve işle ilgili hastalık geçirme durumlarının araştırılması. *Sakarya Tıp Dergisi*, 8(1): 117-126.
- Gurbuz, I. B., Ozkan, G. (2020). Integrated environmental impact and risk assessment in rural women entrepreneurs. *Environmental Science and Pollution Research*, 27(19): 23837-23848. <https://doi.org/10.1007/s11356-020-08753-w>
- Gurbuz, I. B., Ozkan, G. (2021). A holistic approach in explaining farmers' intentional behaviour on manure waste utilization. *New Medit*, 20(4). DOI: 10.30682/nm2104g
- Heddy, B. C., Sinatra, G. M. (2013). Transforming misconceptions: Using transformative experience to promote positive affect and conceptual change in students learning about biological evolution. *Science Education*, 97(5): 723-744.
- İpekçioğlu, Ş., Büyükhatipoğlu, Ş., Monis, T., Özel, R., Bayraktar, M. (2012). Mevsimlik tarım işçilerinin ekonomik-sosyal sorunları ve çözüm önerileri. *Ulusal Tarım Kongresi*, 214-217.
- Kalkınma Atölyesi. (2020). Korona virüs salgınının mevsimlik gezici tarım işçileri ve onların çocukları ile bitkisel üretime olası etkisi. <https://www.ka.org.tr/duyurular/2/Virus-mu-Yoksulluk-mu> (Erişim tarihi: 26.11.2022)
- Kantar Davran, M., Sevinç, M. R., Özalp, B., Sevinç, G. (2018). Türkiye'de mevsimlik tarım işçiliği olgusunun toplumsal cinsiyet ve çocuk işçiler açısından değerlendirilmesi. *Researcher*, 6(3): 295-316.
- Kıran Çayır, A. (2020). Mevsimlik tarım işçiliğinde kadın ve çalışma koşulları: Çanakkale-Biga örneği. *Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, Edirne.*
- Kırkorun, E. (2019). Çevre boyutuyla sürdürülebilir kent yönetimi: Bursa ili örneği. *Doktora Tezi. Bursa Uludağ Üniversitesi, Çevre Mühendisliği, Bursa.*
- Mertol, H., Akgeyik, M., Pirdoğan, A., Karaman, N. (2021). Mevsimlik tarım işçiliği sorunları ve çözüm önerileri (Hilvan örneği). *Eğitim Bilim ve Araştırma Dergisi*, 2(1): 63-74.
- Mitaritonna, C., Ragot, L. (2020). After Covid-19, will seasonal migrant agricultural workers in Europe be replaced by robots. *CEPII Policy Brief*, 33: 1-10.
- Nelson, S. (2011). Finding tomorrow's agricultural workforce. *Australian Farm Business Management Journal*, 8(2): 47-60.
- Özbekmezci, Ş., Sahil, S. (2004). Mevsimlik tarım işçilerinin sosyal, ekonomik ve barınma sorunlarının analizi. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 19(3).
- Şimşek, Z., Eşiğül-Yaghmaei, S. N. (2019). Mevsimlik genç tarım çalışanları örneğinde iş sağlığı ve güvenliği

- alanında sosyal hizmet uygulamalarına yaklaşım. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3): 767-795.
- T.C. Bursa Valiliği. (2022). Bursa. <http://www.bursa.gov.tr/ilcelerimiz> (Erişim tarihi: 09.11.2022)
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi. (1983). Tarım işçileri sosyal sigortalar kanunu. <https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=8885&mevzuatTur=KurumVeKuruluyonnetmeligi&mevzuatTertip=5> (Erişim tarihi: 20.11.2022)
- TÜİK. (2019). Türkiye İstatistik Kurumu, Çocuk işgücü anketi sonuçları. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Child-Labour-Force-Survey-2019-33807> (Erişim tarihi: 28.11.2022)
- TÜİK. (2022a). Türkiye İstatistik Kurumu, Tarımsal işletme işgücü ücret yapısı. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tar%C4%B1msal-%C4%B0%C5%9Fletme-%C4%B0%C5%9Fg%C3%BC%C3%BC-%C3%9Cret-Yap%C4%B1s%C4%B1-2020-2021-45783&dil=1> (Erişim tarihi: 19.11.2022)
- TÜİK. (2022b). Türkiye İstatistik Kurumu, Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr> (Erişim tarihi: 25.11.2022)
- ILO. (2022). Uluslararası Çalışma Örgütü, ILO küresel yabancı göçmen işçi tahminleri. https://www.ilo.org/ankara/publications/WCMS_811865/lang--tr/index.htm (Erişim tarihi: 19.11.2022)
- Velten, S., Leventon, J., Jager, N., Newig, J. (2015). What is sustainable agriculture? A systematic review. *Sustainability*, 7(6): 7833-7865.
- Yılmaz, C. (2019). Samsun'da mevsimlik tarım işçileri. *Beşerî ve İktisadi Coğrafya Araştırmaları*, Eski Babil Yayınları, İstanbul, ISBN: 978-605-69101-6-6, 135-148.
- Yiğit, B., Çiçek, Ö., Öztürk, M. (2017). Gezici mevsimlik tarım işçileri ile yerel mevsimlik tarım işçilerinin karşılaştırmalı analizi: Isparta ili örneği. *Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2): 1-25.